

Krzysztof Bardski

Księga Tobiasza w interpretacji chrześcijańskiej

Collectanea Theologica 79/4, 47-58

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF BARDSKI, WARSZAWA

KSIĘGA TOBIASZA W INTERPRETACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Ze względu na swój deuterokanoniczny charakter, Księga Tobiasza nie należała do najczęściej komentowanych pism Starego Testamentu. We wczesnym chrześcijaństwie nie powstały do niej kompletne komentarze. Najstarsze cytaty pochodzą z Listu Polikarpa do Filipian, została też wspomniana w *Pasterzu* Hermasa.

Wersety z Księgi Tobiasza były wykorzystywane jako krótkie cytaty, często o charakterze przysłów. Najczęściej cytowanymi fragmentem są tzw. srebrna reguła z Tb 4,15: „Czego nienawidzisz, nie czyń nikomu”, jako swoista zasada moralna, teksty dotyczące miłosierdzia i jałmużny (Tb 4,10-11; 12,8-9) oraz Tb 12,7: „Piękną jest rzeczą ukryć tajemnice króla, zaś dzieła Boże odsłaniać”. Dla Orygenesisa, jak również Tertuliana i Hilarego z Poitiers, Tb 12 stanowił inspirację w zakresie angelologii¹.

Dla pierwszych chrześcijan Tobit (ojciec Tobiasza) stanowił wzór wierności Bożemu Prawu i miłości bliźniego. Szczególny nacisk kładziono na jego cierpliwość. Pontius porównuje do niego bp. Cypriana z Kartaginy, który podczas zarazy okazał podobną wielkoduszność, również wobec pogan². Sam Cyprian często nawiązywał do postaci Tobita, stawiając za przykład zarówno jego dzieła miłosierdzia, jak i jego pobożność, której nie zachwiała nawet utrata wzroku³.

W tradycji wschodniej postać młodego Tobiasza prowadzonego przez anioła Rafała postrzegana była jako symbol duszy prowadzonej przez Anioła Stróża do niebieskiej ojczyzny⁴. Motyw ten pojawia się

¹ Szerzej: M. W o j c i e c h o w s k i, *Księga Tobiasza, czyli Tobita*, Nowy Komentarz Biblijny, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2005, s. 38; J. G a m b e r o n i, *Die Auslegung des Buches Tobias in der griechisch-lateinischen Kirche der Antike und der Christenheit des Westens bis 1600*, Studien zum Alten und Neuen Testament 21, München 1969.

² *Vita Cypriani*, 10

³ *De bono patientiae*, 18; *De mort.*, 18; *De oratione*, 33.

⁴ L. Vanyó, *Tobie. I Chez les Peres*, w: *Dict. Patr.* 2459.

we wczesnochrześcijańskiej ikonografii, gdzie Tobiasz przedstawia duszę zmarłego, prowadzoną przez aniołów ku wieczności⁵.

Wprawdzie Ambroży z Mediolanu zatytułował swoje dzieło *De Tobia*⁶, jednak nie jest ono komentarzem do księgi. Okoliczność, w której Tobit wysyła Tobiasza, by odzyskał pieniądze pożyczone Raguelowi, stanowi pretekst do sporządzenia traktatu przeciw lichwie. Przypuszczalnie początkowo były to dwie mowy, w dużej mierze korzystające z kazań Bazylego Wielkiego, które następnie zostały połączone w jedno dzieło⁷. Nawiązania do samej Księgi Tobiasza pojawiają się w rozdziale pierwszym, gdzie w skrócie przedstawiono sytuację Tobita, oraz w ostatnim, gdzie w konkluzji dzieła Ambroży przedstawia cnoty chrześcijańskie, opierając się na wybranych wersetach z Tb 4.

Jednocześnie z moralną interpretacją Księgi Tobiasza, którą reprezentowali wczesnochrześcijańscy pisarze Zachodu, rozwija się ponadczasowa interpretacja tej księgi. Pierwszymi, którzy podejmują ją okazjonalnie, są Optat z Milewy i Quodvultdeus. Komentarzem, który wywarł szczególne znaczenie na tradycji średniowiecznej, jest *In librum Beatis Patris Tobiae allegorica interpretatio* Bedy Cziogodnego⁸. Interpretacja ta, przyjęta i rozwijana w późniejszych komentarzach (*Glossa Ordinaria* Pseudo-Walafryda Strabo i *Allegoriae in Vetus Testamentum* Hugona ze św. Wiktora), cechuje się spójnością. Wątek narracyjny księgi nie został rozczłonkowany, jak dzieje się częstokroć w przypadku egzegezy alegorycznej.

Kontekst księgi został odniesiony do sytuacji ludzkości po grzechu pierworodnym: niewola asyryjska symbolizuje niewolę grzechu i śmierci, zaś królem i ciemiężcą jest szatan⁹. Tobit oznacza naród izraelski, który przed narodzeniem Chrystusa był jako jedyny wierny Bogu. Jałmużna rozdzielana przez Tobita (dotyczy to zwłaszcza Tb 1,8, gdzie jest mowa o przybyszach, a więc nienależących do ludu Izraela)¹⁰ wskazuje na żydowskich mędrców i proroków, którzy sło-

⁵ A.M. di Nino, *Tobie. II Iconographie*, w: *tamże*, 2459.

⁶ CSEL 32/2,519-573; Polskie tłum.: J. Jundziłł, *O Tobiaszu*, PSP 35 /1986, s. 57-121.

⁷ Por. tenże, *Wstęp*, w: tenże, *O Tobiaszu*, s.58-59.

⁸ Tekst łaciński komentarza zob. A. Migne, *Patrologia Latina* (PL) 91 oraz *Corpus Christianorum Series Latina* 119B. Tłum. angielskie: W. Trent Foley, A.G. Holder, *Beda: A Biblical Miscellany*, Liverpool 1999, s. 57-79.

⁹ Beda, *In Tob.*, PL 91,924B; *Glossa Ordinaria*, PL 113,725C-D.

¹⁰ Numeracja wersetów odwołuje się do tekstu greckiego. Gdy zachodzą istotne różnice, podajemy również numerację tekstu łacińskiego (Wulg.)

wem Bożym dzielili się również z tymi spośród pogan, którzy chcieliby dołączyć do ludu wybranego¹¹.

Żona Tobita, Hanna, symbolizuje Synagogę ustanowioną przez Mojżesza dzięki obrzędom opartym na Prawie¹², zaś syn, Tobiasz, główny bohater księgi, oznacza Chrystusa, który podług ludzkiego pochodzenia, był synem narodu żydowskiego¹³.

Skoro mamy już odniesienia ponaddosłowne głównych bohaterów narracji, pojawia się problem, jak zinterpretować misję zleconą Tobiaszowi, by odzyskał dziesięć talentów pożyczki od Gabaela (Tb 1,14), który symbolizuje ludy pogańskie. Otóż dziesięć srebrnych talentów symbolizuje Dekalog, który dzięki przekładowi Septuaginty stał się znany również poganom. Jednak pełne duchowe zrozumienie Prawa poganie otrzymają dopiero wówczas, gdy przybędzie do nich Chrystus, którego oznacza Tobiasz¹⁴. W ten sposób podróż Tobiasza do Raguela oraz towarzyszące jej okoliczności zostają zinterpretowane jako wielka alegoria ewangelizacji, dzięki której przesłanie Chrystusa rozprzestrzenia się ze środowiska żydowskiego na cały świat.

Tymczasem jednak wątek narracji dotyczy Tobita, który znosi przesładowanie ze strony Sennacheryba za grzebanie zabitych Żydów. Tobit zostaje pozbawiony wszystkiego, pozostaje mu jedynie żona Hanna i syn Tobiasz (Tb 1,19). W odniesieniu alegorycznym, fragment ten ilustruje zmaganie Izraela o zachowanie wiary w jedyne Boga, mimo zakusów szatana (Sennacheryb) oraz idolatrii ludów pogańskich – w szczególności dotyczy to bohaterskich walk Machabeuszy o zachowanie czystości judaizmu. Izrael zostaje ograbiony z wszelkich bogactw a jedyne, co mu pozostaje, to wiara w nadejście Mesjasza (Tobiasz) i wierność tradycji Synagogi (Hanna)¹⁵.

Oślepienie Tobita (Tb 2,9-10) z powodu odchodów wróbli (w Wulgacie: jaskółki) zostało zinterpretowane w świetle Ps 69,24 zacytowanego w odniesieniu do Żydów przez św. Pawła: „Niech zaćmią się ich

¹¹ B e d a, *In Tob.*, PL 91,924C-D; *Glossa Ordinaria*; PL 113,725D; H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,737D.

¹² *Synagoga caeremoniis legalibus instituta per Moysen* (B e d a, *In Tob.*; PL 91,924D).

¹³ *Tamże*.

¹⁴ B e d a, *In Tob.*, PL 91,925A-B; H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,738B

¹⁵ B e d a, *In Tob.*, PL 91,925C; H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,738C-D.

oczy, aby nie widzieli” (Rz 11,10)¹⁶, oraz: „Gdy czytają Mojżesza, zasłona spoczywa na ich sercach” (2Kor 3,15). Opierając się na tych tekstach, ślepotą stała się często powracającym w literaturze starożytnej i średniowiecznej symbolem niemożności dotarcia do duchowego sensu Pisma Świętego, w szczególności sposób charakteryzującej tych, którzy nie przyjęli Chrystusa. Również w ikonografii znajdujemy przedstawienia Synagogi jako kobiety z przesłoniętymi oczyma.

Motyw oślepienia pociąga za sobą kolejne pochodne interpretacyjne. Po pierwsze, Beda zwraca uwagę na szczegół, nieobecny w tekście greckim, który pojawia się we Wulgacie w Tb 2,9 (Wulg 10): *fatigatus a sepultura* („zmęczony grzebaniem”). Perspektywa interpretacyjna zostaje rozszerzona i dotyczy nie tylko Żydów. Człowiek „zmęczony” duchowo nie jest w stanie wytrwać w wierze i czuwać. jedynie ten, kto nie ustaje w czynieniu dobra, nigdy nie zostanie pozbawiony światła wiary¹⁷.

Po drugie, łacińskie *hirundines* („jaskółki”), ze względu na niestałość kierunku lotu i możliwość wznoszenia się wysoko, symbolizują niestałość serca, która skłania do pychy. Pycha zaś zostaje przedstawiona jako kolejna przyczyna ślepoty tych, którzy nie przyjmują Chrystusa¹⁸. Raban Maur inaczej interpretuje scenę oślepienia. Według niego, Tobit jest personifikacją Prawa Mojżeszowego, natomiast ptactwo symbolizuje Żydów, którzy zaciemniają blask tajemnic, nie odczytując ich w sposób właściwy¹⁹. Garnier z Langres odczytuje tę scenę w szerszym kontekście moralnym, bez aluzji do Żydów: odchodami jaskółek jest płomień cielesnego pożądania, który wypala duchowe zmysły człowieka pysznego²⁰. Być może opiera się on na Hugonie z Fouilloy (+1172/3), który wcześniej zaprezentował interpretację moralną w swoim *De claustro animae*: dom Tobita jest cia-

¹⁶ Beda, *In Tob.*, PL 91,925D; *Glossa Ordinaria*; PL 113,727A; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,738D

¹⁷ Beda, *In Tob.*, PL 91,925D; *Glossa Ordinaria*; PL 113,727A; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,738D

¹⁸ Beda, *In Tob.*, PL 91,926B; *Glossa Ordinaria*; PL 113,727A-B; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,739A.

¹⁹ „Tobias priscae legis imaginem tenet; cuius oculos Judaici passerres obcaecant, dum eos luminis sacramentum male intelligentes obcaecant”; Raban Maur, *De universo*, 3,2; PL 111,66A.

²⁰ „Per hirundines, superbi, ut in libro Tobiae ex nido hirundinis dormienti illi calida stercola incidabant oculis ejus, id est, ex fomento superbiorum flammantes libidines interiores sensus occupabant”; Garnier z Langres, *Allegoriae totius Scripturae*; PL 112,954C.

łem człowieka; gdy zaś dusza utrudzona dopuści sen duchowy, wówczas pycha i lekkość serca – które symbolizują jaskółki wylatujące z gniazda umiłowania rzeczy doczesnych – mogą zaślepić duchowy wzrok człowieka²¹.

Ślepy Tobit wypowiada jednak wobec żony słowa pełne mądrości (Tb 2,13-14). Dlatego Beda wskazuje w tym miejscu na złożoność tajemnicy Izraela²², który, mimo ślepoty, jest narodem wybranym i wielu spośród jego synów, jak zobaczymy w dalszej części komentarza, przyjmuje Chrystusa i pełni szczególną rolę w historii zbawienia.

W trzecim rozdziale wątek księgi przenosi się do Ekbatany, gdzie spotykamy córkę Raguela, Sarę, której siedmiu mężów umierało w noc poślubną (Tb 3,7-8). Sara, przysła żona Tobiasza, symbolizuje narody świata oczekujące na Chrystusa. W tym czasie podążają one za doczesną mądrością, przedstawioną w obrazie siedmiu mężów, która nie prowadzi do życia wiecznego²³. Sama cyfra „siedem” odczytywana jest alegorycznie jako odnosząca się do doczesności, związanej z materialnym stworzeniem (7 dni) oraz upływem czasu.

Tobiasz nie wyrusza sam do Ekbatany. Towarzyszy mu anioł Rafał (Tb 3,17), którego tożsamość pozostaje jednak ukryta (Tb 5,4). W myśl interpretacji alegorycznej, dwaj podróżujący młodzieńcy, Tobiasz, syn Tobita, oraz anioła Rafał, symbolizują dwie natury Chrystusa. Tobiasz jest Chrystusem w Jego człowieczeństwie, zaś Rafał w Jego bóstwie²⁴. W celu poparcia takiej interpretacji, Beda przytacza inną typologię, gdzie w podobny sposób dwa typy odnoszą się do Chrystusa w ramach jednej narracji, mianowicie symbolika Izaaka i barana uwikłanego w zaroślach z Rdz 22. Posłanie anioła Rafała odpowiada dwojakiej misji Chrystusa: ma on przywrócić wzrok Tobitowi, czyli obdarzyć Żydów światłem wiary, oraz doprowadzić do małżeństwa Tobiasza z Sarą, czyli włączyć narody pogańskie do Ludu Bożego²⁵.

²¹ Hugon z Fouillooy, *De claustro animae*, 7; PL 176,1031D-1032B.

²² „Tobias et caecus et verbum Dei praedicans, reprobos simus et electos significare dicitur”; Beda, *In Tob.*, PL 91,926B.

²³ *Tamże*, PL 91,926B-C; 930B-C; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,739B.

²⁴ Beda, *In Tob.*, PL 91,926C; Beda adwołuje się do tego motywu w kontekście wcielenia Chrystusa w: *Hexaemeron*, 4 PL 91,170A-B; *Glossa Ordinaria*, PL 113,727D-728A; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,739B.

²⁵ Beda, *In Tob.*, PL 91,926D.

W rozmowie Tobita z Rafałem w Tb 5,5-17 ten pierwszy reprezentuje Żydów, którzy uwierzyli. Im to – przez obietnicę radości (Tb 5,10) – Chrystus głosi ostateczne zbawienie Izraela. Zwłaszcza pełne nadziei słowa: „Odwagi, blisko jest uzdrowienie cię przez Boga” (Tb 5,10)²⁶ stanowią zapowiedź odzwierciedlającą słowa św. Pawła: „Zatwardziałość ogarnęła tylko część Izraela, dopóki nie wejdzie ogół pogan. A wtedy Izrael zostanie zbawiony” (Rz 11,25-26)²⁷. W tym miejscu symbolika Tobita jest poniekąd ambiwalentna: z jednej strony jego ślepotą oznacza niezdolność Żydów jako ludu do przyjęcia Chrystusa, z drugiej zaś nadzieja na powrót Tobiasza wskazuje na oczekiwanie tych Żydów, którzy przyjęli chrześcijaństwo na zbawienie całego Izraela.

Słowa wypowiedziane przez Hannę do Tobita, dotyczące Tobiasza: „Czyż nie jest on laską [Wulgata dodaje: starości] w naszej ręce?” odczytane zostały przez Eucheriusza w kluczu symboliki krzyża, będącego wsparciem dla człowieka²⁸. Wynika to z częstego kojarzenia narzędzi drewnianych, pojawiających się na kartach Biblii, z krzyżem Chrystusa (np. laska Mojżesza).

W rozdziale szóstym do głosu dochodzi symbolika zwierzęca. Pies towarzyszący Tobiaszowi i Rafałowi (Tb 6,2) oznacza głosicieli słowa Bożego, którzy postępują śladami Chrystusa. Komentatorzy rozwijają tę symbolikę, zestawiając ją z obrazem Chrystusa, Dobrego Pasterza, któremu pomagają psy. Głosiciele słowa Bożego bronią również trzodę Pańską przed atakami dzikich bestii, które symbolizują szatana lub heretyków²⁹.

Szczególnie zaś ważnym motywem literackim o bogatej symbolice jest „wielka ryba, która wyskoczyła z wody i chciała połknąć stopę chłopca” (Tb 6,3). Tradycyjna interpretacja symboliki ryby łączy ją z osobą Chrystusa, w tym jednak miejscu nie może być ona brana pod uwagę. Ryba może jedynie symbolizować szatana jako przeciwnika Chrystusa. Tobiasz zanurza stopę w rzece Tygrys, co oznacza, iż Zbawiciel, przyjąwszy ludzkie ciało, uczestniczy w śmiertelnym losie ludzkości (Tygrys, na podstawie etymologicznego nawiązania do zwierzęcia, symbolizuje szybki upływ życia – prędkość zwierzęcia;

²⁶ Wg Wulgaty: „Forti animo esto, in proximo est ut a Deo cureris” (Tb 5,13)

²⁷ B e d a, *In Tob.*, PL 91,927A-C

²⁸ E u c h e r i u s z, *Formulae spiritalis intelligentiae, baculus*, PL 50,738C.

²⁹ B e d a, *In Tob.*, PL 91,917D-928A; H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,740C.

oraz nieuchronność śmierci – jego drapieżność³⁰. Według Hugona z Fouilloy, obmycie stopy Tobiasza symbolizuje obmycie nas z grzechów przez Zbawiciela, zaś moralna nauka wskazuje na to, że każdy prawy chrześcijanin – naśladowując Chrystusa – winien oczyszczać się ustawicznie z cielesnych przywiązań³¹.

Cała scena walki Tobiasza z rybą symbolizuje w tradycji chrześcijańskiej misterium paschalne Chrystusa³². Pełen przerażenia okrzyk Tobiasza, pojawiający się jedynie we Wulgacie: „Panie, atakuje mnie!”³³ został odniesiony do lęku Chrystusa podczas modlitwy w Ogrójcu.

Szczególne znaczenie ma pojawiający się jedynie we Wulgacie motyw pochycenia ryby za skrzela (*branchia*)³⁴. Motyw ten Beda wykorzystuje, by mimo wszystko poprowadzić swoją interpretację w kierunku chrystologicznej symboliki ryby. Metodą midraszową, komentator dodaje, iż moc prawicy Chrystusa odrywa głowę ryby od ciała. Tak odczytując, głową jest szatan, natomiast korpusem ryby są ci, którzy tworzą jego społeczność. Opiera się tu na częstych w tradycji starożytnej i średniowiecznej przeciwstawnych obrazach społeczności zbawionych i społeczności potępionych jako ciał, których głowami są odpowiednio Chrystus i szatan. W rezultacie, Chrystus przez misterium paschalne przyjmuje grzeszników do społeczności zbawionych, czyli ciało wydobyte z wody ryby – po oderwaniu głowy, czyli szatana – czyni własnym ciałem³⁵. Garnier z Langres postrzega natomiast w skrzelach ryby symbol potęgi szatana, którą Chrystus zniweczył³⁶.

³⁰ Beda, *In Tob.*, PL 91,928B; Garnier z Langres, *Allegoriae totius Scripturae*, PL 112,1030B (symbolika ryby jako szatana) i 1066D (rzeka Tygrys jako ludzka śmiertelność); Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,740C.

³¹ Hugon z Fouilloy, *De claustro animae*, 8, PL 176,1100A.

³² Beda, *In Tob.*, PL 91,928A; *Glossa Ordinaria*, PL 113,728B.

³³ „Domine, invadit me!” (Wulg Tb 6,3); Beda, *In Tob.*, PL 91,928C; *Glossa Ordinaria*, PL 113,728C.

³⁴ Wulg Tb 6,4.

³⁵ „Apprehendit autem branchiam ejus, ut caput nequissimum a corpore decepto, potentiae suae dextera separaret, id est, nequitiam hostis antiqui ab eorum quos sibi male conjunxerat, et quasi unum corpus secum fecerat, corde auferret, et hos ecclesiae suae corpori pius Redemptor insereret. Branchiam quippe habet piscis in confinio capitis et corporis sui. Sicut autem Dominus noster caput Ecclesiae suae, Ecclesia vero corpus est ejus; ita diabolus caput omnium iniquorum, et omnes iniqui corpus et membra sunt ejus”; Beda, *In Tob.*, PL 91,928D; por. *Glossa Ordinaria*, PL 113,728C-D.

³⁶ „Branchia est potestas diaboli, ut in libro Tobiae: «Apprehende branchiam ejus [21]», quod Deus potentiam Satanae annihilavit”; Garnier z Langres, *Allegoriae totius Scripturae*, PL 112,874A.

Tak więc Tobiasz wydobywa rybę z wody i rzuca na suchą ziemię (Tb 6,4; Wulgata precyzuje: *in siccum*), to znaczy – Chrystus wydobywa na światło dzienne knowania szatana. Następnie „rozplatawsky rybę, chłopiec zabrał żółć, serce i wątrobę” (Tb 6,6). W miejsce greckiego *anaschizo* („rozplatać”) Wulgata używa *exentero* („wypatroszyć”, „wypróżnić”), co również wyraża fakt, iż Chrystus czyni jawnymi tajemne zamysły szatana. Hugon z Fouilloy odnosi natomiast otwarcie wnętrza ryby do wyznania grzechów w sakramencie pokuty, co dla chrześcijanina jest naśladowaniem Chrystusa, który wyjawiał zamiary szatana³⁷.

Trzy elementy – żółć, serce i wątroba – doczekały się w tradycji chrześcijańskiej interesujących skojarzeń alegorycznych. Dlaczego właśnie one zostały zachowane, podczas gdy całe ciało należące uprzednio do ryby, zostało upieczone, czyli przemienione i uświęcone żarem Bożej miłości, gdy Duch Święty pod postacią ognia zstąpił w dzień Pięćdziesiątnicy? Zasadniczo wszystkie trzy dotyczą sposobu, w jaki szatana działa wobec człowieka. Chrześcijanin więc, chcąc wyjść zwycięsko z duchowej walki, musi znać strategię szatana, a więc być świadomym jego przebiegłości (którą symbolizuje serce ryby), znać jego nienawiść do ludzi (żółć) oraz nie lekceważyć jego dojrzałego doświadczenia w zwodzeniu człowieka (oznacza ją wątroba, która pomaga w strawieniu pokarmu we wnętrzu ciała)³⁸. Hugon ze św. Wiktora odnosi te trzy części ciała ryby do złości (*malitia*), gniewu (*furor*) i różnorodnych podszeptów (*diversa concilia*) szatana³⁹. Ta symbolika serca, żółci i wątroby współbrzmi zresztą z dosłownym sensem Tb 6,8, gdzie zostały one przedstawione jako antidotum na „demonia lub ducha złośliwego”.

Fraza z Tb 6,6: „odłożył część do osolenia” (w Wulg: „posolili resztę, która wystarczyłaby dla nich, aż dojdą do Rages, miasta Medów”) została w tradycji oczywiście odczytana w świetle Mt 5,13: „Wy jesteście solą ziemi”. Zauważmy jednak, że Tobiasz jest dopiero w połowie drogi. Nie pojął jeszcze Sary za żonę, a więc obraz ten nie dotyczy wszystkich chrześcijan, lecz jedynie tych spośród Żydów, których Jezus wybrał, by posłużyli jako apostołowie dopóty, dopóki

³⁷ Hugon z Fouilloy, *De claustris animae*, 8, PL 176,1100A.

³⁸ Beda, *In Tob.*, PL 91,929A-B; *Glossa Ordinaria*, PL 113,728D-729A. Pod wpływem komentarza Bedy: Garnier z Langres, *Allegoriae totius Scripturae*, PL 112,902B (symbolika serca jako przebiegłości szatana) i 923B (żółć jako złość szatana).

³⁹ Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,740D.

nie włączy do Kościoła rzeszy wiernych pochodzących spośród pogan⁴⁰.

Przybycie Tobiasza do Ekbatany oznacza, jak już wskazaliśmy wcześniej, ogłoszenie Dobrej Nowiny poganom. Raguel symbolizuje ludy pogańskie, zaś Sara tych, którzy spośród nich przyłączyli się do Chrystusa⁴¹.

Pierwszą czynnością, jaką wykonał Tobiasz, zanim połączył się z Sarą, jest spalenie wątroby ryby (Wulgata mówi tylko o wątrobie, podczas gdy tekst grecki również o sercu), by odpędzić demona na pustynię Egiptu. Scena ta w interpretacji alegorycznej Bedy i *Glossa Ordinaria* została odniesiona do sakramentu chrztu. Wyrzeczenie się szatana i wszystkich jego dzieł, wyznając zarazem wiarę w Trójcę Świętą – to spalenie wątroby ryby⁴². Hugon od św. Wiktora, opierając się na komentarzu Bedy, nie ogranicza tego do chrztu, lecz – szerzej – do początków wiary w Kościele wywodzącym się z pogan⁴³.

Ironiczny epizod kopania grobu nocą przez Raguela (Tb 8,9-11) został wzbogacony w tradycji łacińskiej przez doprecyzowanie, iż działo się to *circa pullorum cantu* („podczas piania piskląt”); Wulg Tb 8,11). Szczegół ten pełni istotną rolę w interpretacji Bedy. Raguel kopający grób dla Tobiasza oznacza tych spośród pogan, którzy nie dowierzają Chrystusowej mocy zwycięstwa nad śmiercią. Słyszą jednak głos tych, którzy zwiastują im Ewangelię, a więc kaznodziei, misjonarzy, nauczycieli, którzy zostali przyrównani do piskląt, gdyż wyrażają pragnienie i zachętę do uniesienia się w powietrze, ku temu, co w niebiosach⁴⁴.

Gdy Raguel ujrzał Tobiasza i Sarę żywych, kazał urządzić ucztę. Jako pokarm polecił przygotować dwa woły (wg. Wulgaty *vaccae* – „krowy”) i cztery barany⁴⁵. Oczywiście zyskały one znaczenie ponaddosłowne, uwarunkowane zarówno symboliką teriomorficzną jak i numeryczną.

Krowy symbolizują tych chrześcijan, którzy dzięki głoszeniu słowa Bożego, rodzą i karmią nowych wiernych, natomiast barany, wy-

⁴⁰ B e d a, *In Tob.*, PL 91,929C-D.

⁴¹ *Tamże*, PL 91,929D

⁴² *Tamże*, PL 91,930C; *Glossa Ordinaria*, PL 113,729C.

⁴³ H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,741B.

⁴⁴ B e d a, *In Tob.*, PL 91,931A-B; H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,741D.

⁴⁵ Tb 8,19 (Wulg 22). Tekst łaciński nie wspomina o „licznych chlebach”.

posażone w rogi, są tymi, którzy przewodzą ludom. Dwie krowy zostały zabite, by przygotować ucztę, co oznacza dwa sposoby, w jakie chrześcijanie oddają swoje życie Chrystusowi: jedni dzięki umartwieniu, drudzy zaś jako męczennicy za wiarę. Zaś cztery barany przypominają, iż chrześcijańscy nauczyciele i męczennicy winni opierać swoje życie na czterech Ewangeliach oraz praktykować cztery cnoty; roztropność, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość. Zabiciu tych zwierząt towarzyszy radość ucztowania, co oznacza, że zarówno umartwienie ciała, jak i śmierć męczenników ze względu na Chrystusa wprowadza ich do chwały oraz staje się przykładem, czyli swoistym duchowym pokarmem dla wiernych⁴⁶.

W rozdziale dziewiątym rozpoczyna się powrót Tobiasza wraz z Sarą do Tobita. Chrystus, poślubiwszy Kościół pochodzący z pogan, wraca, by przynieść Izraelowi duchowe rozumienie Prawa Mojżeszowego, co symbolizuje – jak już powiedzieliśmy – dziesięć talentów. Zabiera ze sobą również czterech sług Raguela oraz dwa wielbłądy (Tb 9,5). Również oni symbolizują głosicieli Ewangelii: zostali nazwani sługami, ponieważ służą tym, którym zwiastują Dobrą Nowinę, wielbłądami zaś – ponieważ w braterskiej miłości biorą na siebie również ich ciężary⁴⁷.

Tymczasem Tobit ze smutkiem i niepokojem oczekuje powrotu syna (Tb 10,3). W tym miejscu symbolizuje on tych spośród Żydów, którzy uwierzyli w Chrystusa i z utęsknieniem wyglądają dnia, kiedy zostanie On przyjęty przez cały naród wybrany⁴⁸.

Pierwszym, który przybywa, zwiastując powrót Tobiasza, jest pies. Wulgata poświęca mu cały werset (Wulg Tb 11,9): „Wówczas wyprzedził ich pies, który towarzyszył im w drodze i niczym przybywający zwiastun, wyrażał radość merdaniem ogona”⁴⁹. Konsekwentnie względem wcześniejszej interpretacji, pies oznacza głosicieli Ewangelii. Oni pierwsi zwiastują słowo Dobrej Nowiny, i świadczą o przybyciu Chrystusa. Nawet taki szczegół jak merdanie psiego ogona doznał się interesującej alegoryzacji: ogon, jako ostatni członek ciała, symbolizuje doprowadzenie dobrego dzieła do końca, a więc gło-

⁴⁶ B e d a, *In Tob.*, PL 91,931C-932A; *Glossa Ordinaria*, PL 113,730B; Hugon ze św. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,741D-742A.

⁴⁷ B e d a, *In Tob.*, PL 91,932B-C.

⁴⁸ *Tamże*, PL 91,932D-933B; *Glossa Ordinaria*; PL 113,730C.

⁴⁹ „Tunc praecurrit canis, qui simul fuerat in via, et quasi nuntius adveniens, blandimento suae caudae gaudebat”.

siciele Ewangelii radują się osiągnięciem życia wiecznego przez tych, których nauczali⁵⁰.

Szczegóły dotyczące uzdrowienia Tobita zostały sparafrazowane we Wulgacie, gdzie czytamy: „Tobiasz wziął żółć ryby i pomazał oczy swojego ojca, odczekał około pół godziny, a bielmo zaczęło schodzić z jego oczu jakby błona jajka. Tobiasz chwycił ją i ściągnął z jego oczu. Natychmiast odzyskał wzrok” (Wulg Tb 11,13-15)⁵¹. Ważnym szczegółem w interpretacji jest motyw bielma podobnego do błony jajka. Bielmo – w świetle wcześniejszych rozważań – symbolizowało niezdolność Żydów do rozpoznania duchowego sensu Biblii. Jajko zaś – w świetle tradycyjnej interpretacji Łk 11,9-13, w myśl której trzy dary oznaczają trzy cnoty teologiczne – symbolizuje nadzieję. W tym więc kontekście, bielmo podobne do błony jajka oznacza złudną nadzieję, jaką żywili Żydzi, jakoby byli bardziej czysti i prawi od innych, co utrudniało im przyjęcie zbawczej łaski Chrystusa⁵². Dla innych komentatorów, takich jak np. Garnier z Langres, bielmo na oczach oznacza po prostu ślepotę serca, czyli niewiarę Żydów, którą przy końcu świata zastąpi przyjęcie Chrystusa⁵³.

Gdy ślepotą, czyli złudną nadzieją, zostanie usunięta, wówczas również Tobit, czyli naród żydowski, będzie radował się bogactwami, jakie przybywają do niego wraz z Tobiaszem-Chrystusem. Są to „owce, wielbłądy i dużo pieniędzy żony” (*pecora et cameli et pecunia multa uxoris* Wulg Tb 11,18), czyli liczni chrześcijanie oraz duchowe bogactwa Kościoła. Radość i świętowanie trwa siedem dni, co oznacza obdarowanie Izraela łaską Ducha Świętego⁵⁴.

Beda nie analizuje szczegółowo hymnu dziękczynnego wypowiedzianego przez Tobita w Tb 13, ale w sposób prorocki konkluduje: „Gdy przy końcu świata naród żydowski przyjmie wiarę, wyda wów-

⁵⁰ Beda, *In Tob.* PL 91,933C-934A; *Glossa Ordinaria*, PL 113,731A.

⁵¹ „Tunc sumens Tobias de felle piscis, linivit oculos patris sui. Et sustinuit quasi dimidium fere horam: et cepit albugo ex oculis eius, quasi membrana ovi, egredi. Quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimque visum recepit”.

⁵² „Habet ergo populus Judaeorum adhuc velamen ante faciem cordis, ut non intelligat gratiam Christi. Habet albuginem, quia sibimet candidus et justus prae omnibus videtur”; Beda, *In Tob.*, PL 91,934D; por. *Glossa Ordinaria*, PL 113,731B; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,743A.

⁵³ „Albugo, caecitas cordis, ut in Tobia: «Coepit albugo ex oculis ejus egredi» quod cum in fine mundi a populo Judaico Christus coepit agnoscere, longa ab eis, qua nunc premuntur, infidelitatis caecitas recedit”; Garnier z Langres, *Allegoriae totius Scripturae*, PL 112,857B.

⁵⁴ Beda, *In Tob.* PL 91,935A-C; Hugon ze św. Wiktora, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,743B, pomija motyw siedmiu dni.

czas licznych nauczycieli i proroków, którzy w sercach bliźnich rozpałą pragnienie nieba”⁵⁵.

Ostatnim wydarzeniem opisanym w księdze jest opuszczenie Niniwy przez Tobiasza, Sarę i potomstwo. Ten fakt zyskał dwie interpretacje ponaddosłowne. W kluczu moralnym Beda odczytuje ten motyw jako zachętę skierowaną do chrześcijan, by porzucili sprawy tego świata a zwracali swe serca ku temu, co w niebie. W kluczu zaś anagogicznym, wskazuje na opuszczenie tego świata, by w wieczności kontemplować niekończącą się światłość. Pogrzeb Tobiasza symbolizuje bowiem koniec świata, gdy Chrystus wprowadzi cały Kościół do wiecznej radości zbawionych⁵⁶.

ks. Krzysztof BARDSKI

⁵⁵ „Et populus Judaeorum conversus in fine saeculi ad fidem, multos habebit doctores et propheticos viros, qui mentes proximorum ad superna desideria accendant”; B e d a, *In Tob.* PL 91,935C-D; por. H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2, PL 175,743C.

⁵⁶ B e d a, *In Tob.*; PL 91,936A-C; *Glossa Ordinaria*; PL 113,732C; H u g o n z e ś w. W i k t o r a, *Allegoriae in Vet. Test.*, 2; PL 175,743D.